
FEJEZETEK KÖZÉP-, KELET- ÉS DÉLKELET- EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

Magyarországi szakemberek az Orosz Birodalomban

A. N. Ptyicin témája jelentőségét hangsúlyozandó, írása elején rámutat, hogy Oroszországba a forradalom előtti szakaszban minden negyedik külföldi az –Magyar Monarchiából érkezett. 1830 és 1914 között hétszáz-hetven-négyezren települtek le az országban. Azt azonban nem lehet meghatározni, hogy közülük mennyien voltak a magyarok, mivel a forrásokban a Monarchia alattvalói együttesen szerepelnek. A letelepülők – a magyarokon kívül – legtöbbször szlávok: nevezetesen szlovákok, ruszinok, horvátok és szerbek voltak. Társadalmi és szakmai összetételük tarka képet mutatott. Iparosokat, kereskedőket, parasztokat, mérnököket, pedagógusokat, tudósokat, orvosokat és művészeket egyaránt találunk közöttük. A Magyarországról bevándorlók körében a más országokból érkezettekkel szemben magas volt a művelt értelmiségiek és művészek részaránya. A Monarchia lakosainak letelepedése Oroszországban még a XVIII. században kezdődött. Ezek a szakemberek: pedagógusok, tudósok, orvosok és tisztek az orosz kormány meghívására érkeztek az országba. Az áttelepülés a XIX. század derekától vált tömegessé. A legjelentősebb szerepet a kormányzat által az orosz felsőfokú tanintézetekbe és gimnáziumokba hívott pedagógusok játszották. Sokan közülük Monarchia-beli szlávok voltak, akiknek könnyebb volt meg tanulni az orosz nyelvet és úgy oktatni.

1698-ban érkezett I. Péter meghívására Oroszországba Zékány János, aki először a Nariskin hercegek, majd a cár unokájának, a jövődő II. Péter cárnak a nevelője lett. Az orosz oktatásügy fejlődésében komoly szerepet játszott a szerb F. I. Jankovics, akinek oroszlánrésze volt II. Katalin oktatási reformjaiban és a népiskolai hálózat kialakításában. Ő dolgozta ki az 1786-os Iskolai Szabályzatot, vezette a pétervári tanítóképző szemináriumot és sok oktatási segédanyagot és tankönyvet írt, vagy szerkesztett. Érdemei elismerésül az Oroszországi Tudományos Akadémia tagjává választották. 1791-ben érkezett az országba az orvos és pedagógus, a ruszin Orlay János, aki sebészként dolgozott az udvarnál és a hadseregben. Ő volt az Orvosi-Sebészeti Akadémia tudományos titkára. Ezen kívül a nyezsini,

élete utolsó éveiben pedig az odesszai líceum igazgatójaként tevékenykedett. Az előbbiben tanítványai közt találjuk a híres orosz író, Gogolt. Orlay javaslatára és támogatásával 1803-ban olyan neves pedagógusok és tudósok érkeztek Pétervárra, mint Balugyánszky Mihály, Lódy Péter, Kukolnik László és mások. Itt jegyezzük meg, hogy az Oroszországba áttelepülőkről ennél az írásnál sokkal részletesebb képet nyerhet a magyar olvasó *V. Molnár László* alapvető kapcsolattörténeti könyveiből: V. Molnár László: Magyar–orosz kulturális kapcsolatok. 1750–1815. Magyar Tudománytörténeti Intézet. Piliscsaba, 2000. és Uő: Életutak találkozása. 1703–1848. Magyar Tudománytörténeti Intézet. Uo. 2004. A jegyzetekben a szerző V. Molnár László másik művét szerepelteti: Vengri i russzkije v zerkale isztorii kontaktov (Uroki kulturnih kontaktov XVIII veka). In: Dvenadcaty sztoletijj vengerszko–russzkih otnosenijj. Bp. 2005.

Nagy karriert futott be Oroszországban a pesti egyetem volt professzora, Balugyánszky Mihály, aki jogtudományra oktatta Nyikolaj Pavlovics (a jövődó cárt) és Mihail Pavlovics nagyhercegeket. Ő volt 1819-től három évig a pétervári egyetem első rektora, 1826-tól pedig haláláig a Kancellária Második Ügyosztálya irányítójaként az M. M. Szperanszkij vezetésével zajló oroszországi törvénygyűjtemény kodifikálási munkálataiban vett részt. Balugyánszky érdemeit magas tisztségekkel ismerték el. Titkos tanácsos, államtitkár és szenátor lett. A XIX. század elején magyarországi oktatókat hívtak a harkovi egyetemre is. A. Sztojkovics 1807 és 1813 között fizikát tanított, a fizikai–matematikai kar első dékánja és kétszer az egyetem rektora volt. 1829–1830-ban egy másik magyarországi szerb, a filozófus A. Dudorovics töltötte be a rektori tisztséget. Az 1860–1870-es években neves horvát tudósok, a jogász Bogisics és a nyelvész Jagics, dolgoztak az odesszai egyetemen. Jagics később a pétervári egyetem professzora lett és megválasztották az Oroszországi Tudományos Akadémia tagjának is.

Miután a bevezetett reformok miatt a gimnáziumi oktatásban szükségessé vált a klasszikus műveltség és az ahhoz kapcsolódó idegen nyelvek tudásszintjének emelése, így az 1860-as évek derekától az Oroszországi Művelődésügyi Minisztérium egyre aktívabban hívott az ilyen nyelvek tanítására alkalmas szakembereket az –Magyar Monarchiából. A fiatal tudós pedagógusok a XIX. század utolsó harmadában sok oroszországi város gimnáziumában végeztek ilyen munkát. Moszkván kívül Harkovban, Ufában, Novgorodban, Voronyezsben, Odesszában, Sztavropolban és másutt is dolgoztak magyarországi oktatók. A pedagógusok mellett neves orvosok is érkeztek Magyarországról Oroszországba. Először Jelizaveta Petrovna, azután II. Katalin udvari orvosa volt Gyöngyössy Pál. 1755-től Péterváron

dolgozott Peken Keresztély a Házi gyógykezelő és az első oroszországi gyógyszerkönyv szerzője. 1762-től Moszkvában tevékenykedett Kereszturi Ferenc, aki később az ottani egyetem professzora és orvosi karának dékánja lett. A XIX. század elején a harkovi egyetemen orvosprofesszorként ténykedett Koritáry György. Felhívánk olvasóink figyelmét, hogy az oroszországi magyar orvosok munkásságát említett műveiben tüzetesen vizsgálja V. Molnár László.

A szerző rámutat, hogy a XVIII. században és a XIX. század elején az orosz hadseregbe gyakran hívtak külföldi tiszteket. Köztük Erdeli (Erdélyi) Pál utódai közt kormányzókat és tábornokot is találunk. Az oroszországi szolgálatba lépett szerb tisztek számos háborúban szereztek hírnevet, így a Kaukázusban harcoló P. A. Tekeli (Thököly). Több neves művész is a birodalomba került. 1847-ben érkezett Pétervárra a híres festő, Zichy Mihály, aki rajzolni tanította Katalint, I. Miklós lányát, majd 1859-től udvari festőként működött, és négy évtizeden át festményein és rajzain örökölte meg a cári udvar életét. Ptyicin szerint azonban Zichy igazi hírnevét irodalmi művekhez készült illusztrációival szerezte. Őt tartják például M. Ju. Lermontov alkotásai legjobb illusztrátorának. Híresek voltak Zichy portréi és erotikus rajzai is. Az Oroszországban dolgozó muzsikuskok közül kiemelkedik a hegedűművész, karmester, zeneszerző és zenepedagógus Auer Leopold (Lipót). A magyarországi zsidó családból származó zenész felvette a kereszténységet, ami megkönnyítette birodalmi pályafutását. Auer 1868-ban a pétervári konzervatórium professzora lett, azután pedig a cári színházak hegedűs szólistája. Művészeti együttesek karmestereként is tevékenykedett, és ő volt az orosz hegedűművészeti iskola megalapítója, aki közel 300 növendéket nevelt. 1917 októbere után az Egyesült Államokba emigrált. Életről szóló emlékiratait nemrég publikálták Oroszországban.

Az 1917 előtti időszakban az orosz felsőoktatási intézményekben tanult sok külföldről érkezett szlovák, kárpátaljai ruszin, szerb és horvát hallgató, akik közül a többség tanulmányai befejeztével a birodalomban telepedett le. Ilyen volt az 1886-tól a pétervári egyetem keleti nyelvek karán tanuló szlovák V. Krivos, aki azután felvéve az orosz állampolgárságot a vezető postai intézményben az idegen nyelvű levelezés cenzoraként ténykedett. Krivos több mint húsz nyelven tudott és a titkosírás neves szakértője volt. Sikeresen fejtett meg a Külügyminisztériumnak és az Admiralitásnak különböző dokumentumokat. Az orosz-japán háború idején például rájött a japán diplomáciai kódokra. Krivos a gyorsírás problémáival is foglalkozott, ilyen tankönyveket írt és tanított a pétervári felsőoktatásban. 1906 és 1913 között ő vezette az Állami Duma és az Államtanács gyorsírói irodáját.

Később kémkedéssel vádolták és bár a vádak nem igazolódtak, Irkutszkba száműzték, ahonnan 1917-ben tért vissza és különböző szovjet szerveknél fordítóként és rejtjelezőként dolgozott. Mivel a polgárháború után Csehszlovákiába szeretett volna távozni, letartóztatták és öt évre a szolovecki büntetőtáborba internálták. Szabadulása után még tolmácsként és idegen nyelvek oktatójaként tevékenykedett. Krivos izgalmas életútjáról *A. A. Zdanovics és V. Sz. Izmozik* írt könyvet: *Szorok let na szekretnoj szluzsbe. Zsizny i prikljucsenyija Vlagyimira Krivosa*. Moszkva, 2007.

Az Oroszországba áttelepült magyar mérnökök közül a legnevezetesebb karriert Béla von Vangel futotta be. Ő 1880-ban Budapestről érkezett Moszkvába és egy játékgyárban kezdett dolgozni. 1893-ban alapította meg saját cégét a Moszkvai Vangel Ártézi Vízellátási, Öntözési és Lecsapolási Társaságot, amely ártézi kutak fűrésével, vízvezetékek és csatornázások be rendezéseivel foglalkozott. A társaság alaptőkéje 360 ezer rubel volt, ami akkoriban jelentékenynek számított. Az 1896. évi oroszországi ipari kiállításon Vangelt ezüstéremmel jutalmazták. A társaság vagyona a XX. század első éveiben 700 ezer rubelt tett ki, az éves termelési költség elérte a 100 ezer rubelt és sikeresen működött az első világháborúig. A magyar mérnök 1897-ben alapított egy másik moszkvai céget: az Orosz Favulkani-záló Társaságot.

Az 1897. évi első oroszországi népszámlálás adatai szerint az országban 961 magyar anyanyelvű ember élt, akik közül 654 volt önállóan gazdálkodó. Ötvenhat fő a művészet, az irodalom és a tudomány területén, nyolc az oktatásban, öt az egészségügyben, hét a közigazgatásban, a bíróságokon és a rendőrségen, nyolc a hadseregben, négy a közintézményekben tevékenykedett, egy pedig lelkészként szolgált. Szellemi és művészeti alkotó munkát végzett 89 Oroszországba bevándorolt magyar. Néhány áttelepült visszatért Magyarországra, többségük azonban végleg az orosz birodalomban maradt, ami az emigránsok sikeres adaptációjáról tanúskodik. A magyarországi betelepülők nagyban hozzájárultak az oroszországi oktatás, tudomány, egészségügy és kultúra fejlődéséhez.

A. N. Ptyicin: Vengerszkije szpecialishti v Rosszijszkoj imperii. (Magyarországi szakemberek az Orosz Birodalomban). *Voproszi Isztorii*. 2012/9. 143–147. o.

Kurunczi Jenő